

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-ІНДІЙСЬКИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ПРІОРИТЕТІВ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ІНДІЯ

Кобзаренко Андрій Миколайович,
кандидат політичних наук

Проаналізовано систему національних інтересів Індії при реалізації її зовнішньої політики. Визначено точки дотику українських та індійських зовнішньополітичних інтересів і запропоновано можливі пов'язані з ними напрямки поглиблення українсько-індійської співпраці.

Ключові слова: Індія, зовнішня політика Індії, українсько-індійські відносини.

Поглиблення відносин із Республікою Індія є вагомим складником політики України в Азії. На офіційному та експертному рівнях Україна декларує інтерес до співпраці з Індією як із державою, що володіє значним економічним потенціалом, активно зміцнює свої позиції у світовій та регіональній політиці та є привабливим торговельно-економічним партнером [1, 2, 3]. Відносини України та Індії спираються на досвід економічної співпраці й динамічно розвиваються у торговельно-економічному вимірі. Водночас перспективи розвитку українсько-індійського партнерства обмежують кілька чинників внутрішньо- та міжнародно-політичного характеру, пов'язані із зовнішньополітичними пріоритетами Індії та деякою мірою з обмеженістю інтересів України в Азії. Тому **мета даної статті** – окреслити і проаналізувати ці чинники, а також оцінити перспективи співпраці України та Індії.

Структурні виміри зовнішньої політики Індії

Зовнішня політика Індії ґрунтується на розгалуженій системі глобальних і регіональних пріоритетів. Визначальними принципами політики Індії є такі: 1) незалежність зовнішньополітичного курсу, що реалізується через намагання бути самостійним центром сили в Азії та світі; 2) необмежене право на захист свого суверенітету й територіальної цілісності, у т.ч. всупереч міжнародним безпековим режимам; 3) прагнення до перегляду чинного світового порядку в бік нового, в якому Індія займала би впливовіші позиції;

4) право на безперешкодний розвиток економіки країни.

Основою індійської зовнішньої політики є завдання забезпечення національної безпеки, соціально-економічного розвитку країни та здобуття вищого міжнародно-політичного статусу. На сучасному етапі Індія домінує у Південній Азії, активно конкурує за вплив в Азії з Китаєм і намагається поглиблювати відносини з державами суміжних регіонів – Південно-Східної та Центральної Азії, Близького Сходу, реалізує стратегію розширення присутності в Африці. На глобальному рівні зовнішня політика Індії реалізується через участь у міжнародних об'єднаннях БРІКС, IBSA, G-15. У рамках міжнародних форумів та ООН Індія намагається відігравати роль лідера «світового Півдня».

Зовнішні політики Індії та України мають кілька точок дотику:

- двосторонні відносини мають певну історію співпраці підприємств, що дозволяє говорити про можливість відновлення зв'язків;
- принцип позаблоковості зовнішньої політики України частково подібний до принципу незалежності зовнішньої політики Індії, що на рівні політичних декларацій може бути основою для спільних позицій;
- між Індією та Україною не існує суперечностей, що перешкоджали б розвитку двосторонніх відносин;
- країни мають економічні й технологічні можливості, що роблять їх потенційно привабливими економічними партнерами одне для одного. Україна володіє окремими конкурентними технологіями, а Індія – містким

ринком і значними інвестиційними ресурсами.

У зв'язку з існуванням територіальних спорів та прецедентами кількох військових конфліктів з Пакистаном і Китаєм забезпечення національної безпеки є головним пріоритетом зовнішньої політики Індії. Її пріоритетами у сфері безпеки є:

- протидія територіальним претензіям з боку сусідніх держав;
- підтримання конструктивного діалогу з КНР і Пакистаном як засобу протидії ескалації напруження у взаємовідносинах;
- забезпечення права на володіння ядерним арсеналом;
- поглиблення відносин із державами, що можуть протидіяти зовнішнім загрозам (США, Росія, Японія) або є важливими для безпеки Індії геополітично (Афганістан, М'янма, Непал, Шрі-Ланка);
- підтримання тісних стосунків з державами, що є провідними партнерами у сфері військово-технічної співпраці (Росія, США, Ізраїль, Франція).

Пріоритетам політики Індії у безпековій сфері притаманний переважно регіональний характер, тому вони безпосередньо не впливають на розвиток українсько-індійських відносин. Водночас, з огляду на вагу питань національної безпеки у зовнішній політиці Індії, Україні доцільно декларувати свою підтримку окремих її позицій із цих питань. Позиція України щодо визнання права Індії на володіння ядерним арсеналом потребує врахування зацікавленості нашої держави як неядерної у підтриманні режиму нерозповсюдження й тенденції до неформального визнання Індії як «відповідальної ядерної держави» низкою держав світу.

Військово-технічна співпраця між Україною та Індією не має сталого характеру й цілковито залежить від окремих контрактів, що виконуються українськими підприємствами для Індії або для російських компаній, що постачають озброєння й техніку для індійських збройних сил. Зважаючи на потенціал індійського ринку озброєнь і можливості України щодо виробництва та модернізації військової техніки, якою обладнана індійська армія, логічно є зацікавленість України у формуванні довготермінових партнерських відносин з Індією у сфері військово-технічної співпраці.

Пріоритетами Індії у сфері забезпечення соціально-економічного розвитку є такі:

- забезпечення енергетичної безпеки;
- отримання доступу до міжнародної співпраці у науково-технічній сфері й передових технологій;

- розширення торговельно-економічної співпраці з іншими державами;
- залучення до економіки іноземних інвестицій.

У контексті можливостей розвитку українсько-індійської співпраці зусилля Індії в цих сферах становлять інтерес для України як виробника й експортера товарів і технологій.

Зовнішньополітичними пріоритетами Індії у сфері енергетичної безпеки є забезпечення доступу до нафтогазових ресурсів Близького Сходу та Центральної Азії, а також розвиток власної енергетики, передусім ядерної. Протягом тривалого часу розвиток ядерної енергетики Індії стримувався міжнародними обмеженнями, пов'язаними із здійсненням нею ядерних випробувань у 1974 та 1998 рр. У 2008 р. з Індії було знято обмеження Групою ядерних постачальників, що дало їй змогу розпочати масштабну співпрацю з іншими державами у сфері використання ядерної енергії у мирних цілях, у т.ч. у сфері торгівлі сировиною, паливом і технологіями. Україна як виробник обладнання для електростанцій та експортер урану може бути зацікавлена у розвитку співпраці з Індією в енергетичній сфері. Турбіни українського виробництва використовуються на кількох індійських електростанціях, що є вагомим підґрунтям для розширення присутності українських виробників на індійському ринку.

Індія традиційно висловлює інтерес до наукової співпраці з Україною в таких галузях, як авіабудування, матеріалознавство, електрозварювання, ракетобудування, освоєння космосу. Нині Україна та Індія співпрацюють в окремих галузях наукових досліджень, проте це не має помітного впливу на розвиток економічної співпраці двох держав. Існують перешкоди, пов'язані з обережним ставленням українських наукових центрів до передачі технологій. Інтересам України відповідає посилення зв'язку між спільними науковими розробками та реалізацією виробничо-інвестиційних проектів, які сприятливо впливатимуть на структуру та обсяги українського експорту до Індії.

Розширення міжнародної торгівлі, залучення іноземних інвестицій та підтримка присутності індійських компаній за кордоном є важливим напрямком зовнішньої політики Індії. Попри те, що Україна не розглядається нею як перспективний економічний партнер, наша держава має кілька конкурентних переваг, що сприяють розвитку двосторонньої торговельно-економічної співпраці. До числа цих переваг належать досить місткий ринок, до якого висловлюють інтерес індійські ком-

панії в галузі фармацевтики та автомобілебудування, близькість до європейського ринку, наявність промислово-технологічної бази для розміщення індійськими компаніями виробництва в Україні. Своєю чергою Україна є для Індії важливим постачальником енергетичного обладнання, мінеральних добрив та олій, помітним постачальником металопрокату, бере участь у кількох проектах у галузі авіабудування.

Для України Індія є привабливою як потужний міжнародний інвестор. Окремі індійські компанії вже висловлювали інтерес до інвестування в українську економіку. Завданням української зовнішньої політики в даному контексті є представлення інвестиційних можливостей України для індійських партнерів та вирішення питання зі спрощенням візового режиму для індійських підприємців. Важливим інтересом Індії є залучення іноземних інвестицій у формі передачі технологій. Низка галузей індійської економіки технологічно відстають, тому уряд і приватні компанії стимулюють їх розвиток шляхом інвестування коштів у залучення іноземних технологій і розміщення на території Індії спільного виробництва. Виробничо-інвестиційна кооперація України та Індії може мати значні перспективи з огляду на інтерес останньої до українських технологій. У тривалій перспективі поглиблення виробничо-інвестиційної кооперації відповідає економічним інтересам України й може стати основою економічної співпраці з Індією.

Наріжним каменем зовнішньої політики Індії протягом усього періоду незалежності було підвищення міжнародно-політичного статусу держави. На сучасному етапі даний пріоритет реалізується через доктрину перетворення Індії на один із провідних центрів багатополярного світу. Головним завданням зовнішньої політики є обґрунтування права на такий статус. Основними пріоритетами зовнішньої політики Індії в даному контексті є такі:

- забезпечення міжнародного визнання Індії як великої держави;
- боротьба за отримання місця постійного члена у реформованій РБ ООН;
- позиціонування Індії в якості лідера країн, що розвиваються, у рамках ВТО та ООН і в контактах з G-7;
- позиціонування Індії як одного з лідерів об'єднань, що апелюють до переваг багатополярного світоустрою (БРИКС, IBSA, G-15).

Прагнення Індії на світовій політичній арені не суперечать інтересам України як позаблокової держави, тому з метою поглиблен-

ня двосторонніх відносин Україна може визнати та підтримувати окремі з них. Найпринциповішими для Індії питаннями є визнання її більшої ролі у світовій політиці та права на постійне місце у РБ ООН.

Українсько-індійські відносини на сучасному етапі

У 2011–2012 рр. Україна активізувала свою політику щодо Індії та задекларувала намір розвивати з нею відносини всеохоплюючого партнерства (англ. *comprehensive partnership*), що, на думку політичного керівництва двох країн, має вивести двосторонню співпрацю на вищий рівень [4]. Підтвердженням нових підходів України до розвитку українсько-індійської співпраці стали візити до Делі міністра закордонних справ у 2011 та Президента України у 2012 роках. Це дало змогу відновити прямий політичний діалог на найвищому рівні, що не відбувався з часу обміну візитами голів держав у 2002–2005 рр. У площині економічної співпраці нова якість українсько-індійських відносин була досягнута завдяки реалізації двох вагомих ініціатив – відновленню практики проведення двосторонніх бізнес-форумів та переведення засідань двосторонньої міжурядової комісії з питань торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового та культурного співробітництва у щорічний формат.

Традиційно відносини України та Індії формувалися під впливом пріоритетів торговельно-економічної співпраці. При цьому відносини у політичній та гуманітарній площинах перебували на другому плані з низки причин, головною з яких був брак взаємного інтересу. Упродовж останнього десятиріччя головним рушієм двосторонньої торговельно-економічної співпраці були інтереси корпоративного сектору економік двох країн. Значна місткість індійського ринку та сприятливі умови на ньому для основних товарних груп українського експорту (металопрокату, мінеральних добрив, олій) сприяли сталому, а за останні кілька років навіть стрімкому, зростанню обсягів двостороннього товарообігу, передусім за рахунок українського експорту в межах коротко- та середньострокових контрактів. Частка торгівлі, пов'язаної із взаємними інвестиціями та промисловою кооперацією, протягом останнього десятиріччя залишалася на невисокому рівні, попри існування в Індії попиту на низку технологій, якими володіють українські державні та приватні компанії.

Водночас необхідно зазначити, що Україна та Індія реалізували кілька помітних проектів,

пов'язаних із постачанням з України високотехнологічної продукції та передачею окремих технологій, зокрема у галузях авіа- та ракетобудування, електроенергетики, модернізації залізничного транспорту, будівництві метрополітену, металургійного машинобудування тощо.

На сучасному етапі українсько-індійські відносини перебувають на перехідному етапі, що пов'язано зі вказаними ініціативами України щодо поглиблення двосторонньої співпраці. Від моделі співпраці, орієнтованої майже виключно на двосторонню торгівлю (при пасивності державного стимулювання співпраці), відносини можуть перейти до більш комплексної моделі, з постійним інституційним діалогом на різних рівнях, формуванням політичного діалогу високого рівня та підтримкою спільних промислово-інвестиційних проєктів.

Оголошення намірів розвивати з Індією відносини партнерства створило для України сприятливі умови реалізації економічних інтересів і могло б вивести на новий рівень політичний діалог із цією країною. Водночас подібна декларація створює нові ризики для двосторонньої співпраці, оскільки додаткові зобов'язання обмежують можливості української зовнішньої політики у разі виникнення суперечностей інтересів двох сторін. Позиція України як сторони, більшою мірою зацікавленої у розвитку всеосяжного партнерства, має бути спрямованою на привернення уваги Індії до можливостей розвитку двосторонньої співпраці, на пошук галузей і питань, у яких інтереси двох країн є дотичними, а також урахувати характер індійської зовнішньої політики.

Окремі з передумов розвитку українсько-індійського партнерства можуть зумовити його розвиток у невідгданому для України напрямку. Головним ризиком є можлива стагнація партнерства, пов'язана з ослабленням інтересу до нього, та, відповідно, активної підтримки з українського боку. В українсько-індійських відносинах уже існує такий досвід, а пасивний розвиток двосторонніх контактів протягом 2013 р. змушує оцінювати цей ризик стагнації як критичний.

Ще одним ризиком для українсько-індійського партнерства є його розвиток у невідгданому для України руслі. Різниця в економічних потенціалах сторін об'єктивно зумовлює тенденцію до поступового формування торгового балансу на користь Індії. Темпи технологічного розвитку індійської економіки випереджають українські показники, що вже у середньостроковій перспективі може ослабити інтерес Індії до співпраці з Україною

у низці високотехнологічних галузей. Крім того, існує низка перешкод розвитку партнерства, пов'язаних зі структурними особливостями української економіки (несприятливий інвестиційний клімат в Україні, дискримінаційні візовий режим та візова практика щодо індійських громадян, протекціоністський режим щодо галузей, інтерес до яких висловлює індійський капітал, а також залежність двосторонньої торгівлі від невеликої кількості товарних груп).

Сприйняття двосторонніх відносин в Україні та Індії

Для обох держав розвиток двосторонньої співпраці не є головним пріоритетом зовнішньої політики, що зумовлено і геополітичним положенням, і особливостями зовнішніх політик. Водночас динаміка економічної співпраці та поява помітних взаємних інтересів українського та індійського бізнесу зумовлюють поступову зміну сприйняття політичних еліт та посилення зацікавленості у співпраці.

Індія розглядає Україну як частину пострадянського простору (регіону «Євразія» [5]). Пострадянський простір для зовнішньої політики Індії становить інтерес у контексті розвитку стратегічного партнерства з Російською Федерацією, а також з огляду на геостратегічний та економічний інтерес до Центральної Азії. Останню експертне середовище й політичні еліти Індії розглядають як елемент забезпечення важливої для її безпеки стабільності в Афганістані, можливе джерело енергоносіїв, географічно близький ринок і зону взаємодії геостратегічних інтересів з КНР. З такого погляду Україна є периферією євразійського метарегіону. Особливий статус відносин Індії з Росією додатково применшує значення України, оскільки політичні кроки у регіоні здійснюються Індією з урахуванням пріоритету стратегічного партнерства з Росією та її інтересів.

Така ситуація має істотні негативні наслідки для України, зважаючи на конкуренцію окремих українських і російських підприємств на індійському ринку, а також періодичне загострення українсько-російських відносин. Україна є другим за обсягами економічним контрагентом Індії на пострадянському просторі, проте обсяги українсько-індійської торгівлі для економіки Індії є незначними й не можуть компенсувати брак політичного інтересу. Об'єктивною потребою для України є зміна її сприйняття в Індії.

Визначити місце Індії у зовнішній політиці України складно з огляду на несталість підходів нашої держави до розвитку відносин із

цією державою. Індія офіційно розглядається Україною як один із майбутніх світових лідерів і, відповідно, відносини з нею визначаються як важливі. Водночас, на мій погляд, українській зовнішній політиці бракує чіткого бачення місця Індії в системі зовнішньополітичних пріоритетів України в Азії. З одного боку, Україна визнає об'єктивну вагу Індії та прагне сформуванню сталі відносини з нею. З іншого – над українсько-індійськими відносинами тяжіє негативний досвід використання риторики стратегічних відносин у 2002–2005 рр., а також випереджальний розвиток, починаючи з 2011 р., стратегічного партнерства України та КНР.

Індія має чітко окреслену систему зовнішньополітичних пріоритетів, визначену у політичних документах, і Україна в цій системі об'єктивно не може претендувати на статус стратегічного партнера. Крім того, характер самих українсько-індійських відносин не відповідає формату партнерства. Політичне керівництво України, усвідомлюючи це, змушене шукати альтернативний формат відносин, що відповідав би як зацікавленості України в особливих відносинах з Індією, так і об'єктивним можливостям таких відносин. Така суперечність призводить до непослідовності у декларованих Україною тез щодо відносин з Індією.

Під час державного візиту до Індії Президента України у грудні 2012 р. Україна послідовно наголошувала на своєму намірі розвивати відносини «всеохоплюючого» партнерства. Однак у заявах з індійського боку таке формулювання не використовувалося (крім тексту підсумкової заяви). Це можна пояснити як небажанням індійської сторони повертатися до риторики особливих відносин, так і розбіжностями у розумінні поняття «всеохоплююче партнерство», яке для індійської сторони означає лише «таке, що може відбуватися в усіх сферах». Варто звернути увагу й на те, що у політичних заявах України Індія не визначається як провідний партнер в Азії, що можна пояснити небажанням піддавати сумніву характер стратегічного партнерства з КНР як головного напрямку азійської політики України. Понад те, під час згаданого державного візиту Індію було названо лише «одним із найважливіших партнерів у Південній Азії» [6], що девальвує декларовану важливість відносин і не могло не бути поміченим індійською стороною. Таке формулювання звучить значення Індії із загальноазійського рівня до субрегіону Південної Азії, у якому Індія є беззастережним лідером на фоні дрібних і середніх держав, відносини

України з якими мають переважно епізодичний характер.

Винятково важливим показником сприйняття Індією України є готовність до обміну візитами на найвищому рівні. За весь час дипломатичних відносин Україну жодного разу не відвідав прем'єр-міністр Індії, який за обсягом повноважень є фактичним головою держави (на протипагу номінальній владі президента). Візит до України прем'єр-міністра Індії важливий не лише з огляду на необхідність підтримання інтенсивності контактів на найвищому рівні, але і як сигнал індійській політичній та діловій еліті про те, що співпраця з Україною має підтримку на найвищому рівні. Утім, як і у 2005 р., у відповідь на державний візит до Індії 2012 р. Україну відвідає президент Індії, про що вже непрямо було заявлено індійською стороною. Це можна розглядати і як підтвердження пасивного інтересу Індії до двосторонніх відносин, і як дипломатичну помилку України, до складу делегації якої під час державного візиту не було залучено прем'єр-міністра.

Висновки

Індія є потужною державою, що здійснює активну зовнішню політику у світі й реалізує стратегію національного розвитку, спрямовану на досягнення статусу великої держави. Система пріоритетів зовнішньої політики Індії орієнтована на забезпечення національної безпеки, соціально-економічного розвитку країни та здобуття вищого міжнародно-політичного статусу. Між зовнішньополітичними цілями та пріоритетами України й Індії не існує суперечностей, що перешкоджали б поглибленню двосторонніх відносин, існують точки дотику інтересів держав в економічній та політико-безпековій сферах. Разом з тим поточний контекст української та індійської зовнішніх політик, а також загальне міжнародно-політичне середовище двох країн не сприяють реалізації всеохоплюючого партнерства, задекларованого двома державами у 2012 р.

Україна як менша за потенціалом держава більшою мірою зацікавлена у поглибленні двосторонньої співпраці з Індією та виведенні цієї співпраці на рівень партнерства. Водночас у зв'язку з інертною позицією Києва щодо розвитку українсько-індійських відносин у 2013 р. та ускладненням становища нашої держави на міжнародно-політичній арені можна стверджувати, що сприятливі умови, створені візитом до Індії Глави нашої держави, Україною не були використані. Тому роль держави як економічного та політичного

гравця у формуванні моделі українсько-індійської співпраці в найближчій перспективі залишатиметься обмеженою, що збільшуватиме можливий негативний вплив ризиків розвитку співпраці.

Для розширення співробітництва з Республікою Індія Україні необхідно сформува-

ти бачення своїх відносин із цією державою як з однією з провідних сил в Азії та світі, забезпечити підвищення рівня політичного діалогу з нею, оптимізувати структуру двосторонніх торговельно-економічних відносин та інтенсифікувати зв'язки у сфері науки і техніки, а також у гуманітарній сфері.

Список використаних джерел

1. *Майко В. А.* Зовнішньополітичні та економічні пріоритети України в країнах Центральної, Південної та Південно-Східної Азії / В. А. Майко // Зовнішні справи. – 2011. – № 10. – С. 10–14.
2. *Котелянець О. О.* Україна – Індія: на шляху до конструктивного діалогу / О. О. Котелянець // Зовнішні справи. – 2013. – № 2. – С. 32–34.
3. *Гончарук А. З.* Пріоритети політики України щодо країн Азії : аналіт. доп. / А. З. Гончарук, А. М. Кобзаренко, О. К. Микал. – К. : НІСД, 2011. – 64 с.
4. *Спільна Заява* про встановлення відносин всеохоплюючого партнерства між Україною та Індією / Прес-служба Президента України. – 2012. – 10 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/26334.html>
5. *Annual Report 2012–2013* / Ministry of External Affairs of India [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/21385_Annual_Report_2012-2013_English.pdf
6. *Україна* розглядає Індію як одного з найважливіших партнерів у Південній Азії / Прес-служба Президента України. – 2012. – 10 грудня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/26324.html>